

KOLTAI ZOLTÁN

Munkamegosztás és versenyképesség az elméleti közgazdaságtanban

(I. rész)

A közgazdaságtan első korai irányzatai még nem foglalkoztak a mai értelemben vett versenyképességgel, kapcsolódási pontot bőven találhatunk, hiszen az országok eltérő természeti adottságai már régóta felvetették a valamilyen ágazatra, termékkörre történő specializálódás, a valamiben való versenyképessé válás gondolatát. A klasszikus közgazdaságtantól kiindulva egészen a mai modern közgazdasági elméletekig – kisszámú kivételtől eltekintve – kijelenthetjük, hogy a nemzetközi munkamegosztásról vallott nézetük megegyezik abban az értelemben, hogy a specializálódás egyértelműen támogatja a gazdaság fejlődését, a rendelkezésre álló javak mennyiségi gyarapodását, a reáljövedelmek növekedését és ezen keresztül a társadalmi jólét fokozódását. Amennyiben alaposabban megvizsgáljuk az egyes irányzatok és szerzők adott témakörben akár évszázadokkal ezelőtt megfogalmazott gondolatait, talán meglepődve tapasztaljuk, hogy az általuk leírt összefüggések mit sem veszítettek aktualitásukból és ma semmivel sem kevésbé időszerűek, mint a maguk korában, a maitól gyökeresen eltérő gazdasági és társadalmi környezetben voltak.

A klasszikus közgazdaságtanig vezető hosszú úton

A korai közgazdasági irányzatokban már nagy számban találkozhatunk olyan, elméleti alapokra helyezett összefüggésekkel, melyek középpontjában az országok közötti csereviszonyok, áru- és pénzmozgások szerepeltek.

A XVI–XVIII. századi *merkantilista gondolkodók* még meglehetősen egyoldalúan szemlélték a nemzetközi kereskedelem potenciális előnyeit és nem a cserepartnerek kölcsönösen előnyösebb pozícióját, nem a termelésben való nemzetközi együttműködés lehetőségeit tartották fontosnak, hanem pusztán a külkereskedelem kiviteli többlete révén megszerezhető minél nagyobb pénzmennyiség gyarapításában látták egy nemzetgazdaság fejlődési forrását. Éppen ezért elképzelésük még nem is tekinthető a nemzetközi munkamegosztás és versenyképesség valódi elméletének. Ettől függetlenül persze nekik köszönhetjük a külkereskedelmi mérleg alapgondolatát és ezzel szoros összefüggésben az „egyenlőtlen csere” elméletét, amely alapelveként fogalmazza meg, hogy egy ország gazdasági fejlődése nem nélkülözheti azt, hogy a külkereskedelemből származó bevétele mindenkor haladja meg azt a pénzmennyiséget, amit az exportált áruk előállítására valamint az importra fordít.¹

Az aktív külkereskedelmi mérleg mindenáron való elérése okán a merkantilisták az exportorientált iparfejlesztés elkötelezett híveinek számítottak, ahogy a hazai ipar

---

¹ Bővebben Cameron (1998)

védelmében a protekcionizmus, az árubehozatal vámokkal történő akadályozása mellett is érveket gyűjtöttek.

A másik korai irányzat képviselői, a XVIII. században színre lépő *fiziokraták* merőben eltérő álláspontot képviseltek a gazdaság növekedését illetően. Elméletükben már megjelenik a kölcsönösen előnyszerzés lehetősége a partnerországok számára, igaz mindez sokkal inkább még pusztán az eltérő természeti körülmények kölcsönös kihasználását jelentette. Véleményük szerint egy ország gazdasági fejlődése sokkal inkább a mezőgazdasági termelés fejlesztése, az önellátás, az országon belüli gazdasági folyamatok által determinált, semmint a merkantilizmus által hangoztatott aktív külkereskedelmi mérleg függvénye. A francia származású *Francois Quesnay* (1694-1774) és *Anne Robert Jacques Turgot* (1727-1781) nevével fémjelzett közgazdasági elmélet szerint minden gazdaság kizárólagos forrása a föld és rajta keresztül a tőkés módon működő, alapvetően árutermelő mezőgazdaság. Szerintük a mezőgazdasági termékek egy egész ország gazdagságát jelenthetik, feltéve, hogy azok bőségben vannak, magas az árak és nagyarányú az irántuk megnyilvánuló kereslet. Ezzel szemben szerintük az ipar és a kereskedelem csak a külföldről importált javak révén lehet működőképes, ami korlátozott mennyisége és bizonytalansága okán legfeljebb kis államok számára lehet elégséges fejlődési forrás. Quesnay szerint, amikor a mezőgazdaság virágzik, az összes mesterség vele együtt fejlődik, amikor viszont a földművelést elhanyagolják, minden szárazföldi és tengeri munka vele együtt hanyatlásnak indul.

Turgot sem tartja egyenértékűnek a különböző munkatevékenységeket, véleménye szerint a földműves „... munkája a társadalom különböző tagjai közt eloszló munkák sorában megtartja ugyanazt az elsőséget, ugyanazt a kiváló rangot, mellyel az elszigeteltség korában az élelemre fordított munka a más nemű szükségletre szánt különféle munkák fölött bírt.”²

A mezőgazdaság jövedelmezőségének javítását a termelés intenzifikálásával, a növekvő tőkebefektetésekkel, a hozamok fokozásával, a termelési költségek csökkentésével, valamint új piacok feltárásával képzelték el. Liberális munkaerő-piaci politikájuknak megfelelően a mezőgazdaság eredményességében meghatározó szerepet tulajdonítanak a munkaerő érdekeltiségének, biztonságának és döntési szabadságfokának. „Mindenkinek legyen szabad földjén azon terményeket előállítani, melyeket érdeke, tehetsége s a talaj természete neki lehető legnagyobb eredményt ígérőül ajánl.”³

Szerintük az adókat nem a földre, hanem annak hozadékára kell kivetni, így elősegítve a gazdag emberek vagyonának vidékre csábítását, a befektetéseket és ezen keresztül a földművelő területek elnéptelenedésének megakadályozását.

A fiziokratizmusban a külkereskedelem szerepe még mindössze arra korlátozódik, hogy a belföldi fogyasztók jobb ellátása érdekében biztosítsa azokat a javakat, melyek az országon belül nem, vagy csak gazdaságtalanul megtermelhetők. Vagyis a nemzetközi munkamegosztás háttérében az eltérő természeti feltételekre visszavezethető importkényszer és az ennek fedezetét biztosítani hivatott export húzódik meg. A fiziokraták ezzel együtt elutasítottak mindenféle mesterséges állami beavatkozást a cserefolyamatokban, miközben elismerték a szabad kereskedelem lehetséges veszélyeit is.

---

² Nemzetgazdasági Írók Tára (1887), 56. pp

³ Nemzetgazdasági Írók Tára (1887), 7. pp

Az angol klasszikus közgazdaságtan nézetei

A XVIII–XIX. századi *klasszikus közgazdaságtan* képviselői már egyértelműen a szabad kereskedelem elkötelezett hívei közé tartoztak, hangsúlyozták a nemzetek közötti áru és ennek ellenértékéért a pénz szabad, korlátlan, bárminemű állami beavatkozástól mentes áramlásának fontosságát, a résztvevő cserepartnerek számára kölcsönösen előnyös hatását.

Adam Smith (1723–1790) elsősorban a *Nemzetek gazdagsága. E gazdagság természetének és okainak vizsgálata* címmel, 1776-ban megjelent könyve nyomán érdemelte ki az első közgazdasági gondolkodó megnevezést. Ebben a munkájában⁴ olyan, mai napig tartó megállapításokat tesz, hogy egy ország gazdagságának valódi fokmérője a háztartások életszínvonala, a jólétet mindig a nemzet fogyasztóinak szemszögéből kell vizsgálni, valamint az egyéni motivációk, a feltaláló – és újítókedv lendíti előre a gazdaságot a nagyobb jólét felé.

Smith a gazdaság működésének alapját az emberi természetben rejlő spontán ösztönökre és hajlamokra vezette vissza. Egyrészt a jobb életkörülmények elérésének szándékára, miszerint „...alig van egy-egy olyan pillanata az embernek, amikor teljes mértékben elégedett az adott helyzetével, és nem kívánna azon változtatni, vagy nem kívánná azt valamilyen irányban megjavítani”⁵, másrészt, mint másik fontos közös emberi motiváló tényezőre, amely a „...hajlam a cserélgetésre, a cserekereskedelemeire, vagyis arra való hajlam, hogy az ember az egyik jószágot más jószágra váltsa át.”⁶

Véleménye szerint a nemzetek gazdagságának növeléséhez a társadalomnak ki kell aknáznia ezeket a természetes ösztönöket, nem szabad elnyomnia az önérdeket követőket, mivel a személyes érdek erősebben és tartósabban motivál, mint a jótékonyosság, az önzetlenség, vagy más nemes késztetések. Ez utóbbiakra nem bízhatja jövőjét a társadalom (a klasszikusnak számító smith-i idézet szerint: „Ebédünket nem a mészáros, a serfőző vagy a pék jóindulatától várjuk, hanem attól, hogy ezek a saját érdekeiket tartják szem előtt.”⁷)

Smith szerint, ha mindenki a saját érdekét követi, az az egész társadalom virágzását fogja előidézni. „... bár általában nem a közösség érdekét akarja előmozdítani, és nem is tudja, mennyire mozdítja azt elő. Ő ... csak saját nyereségét keresi ... Ebben is, mint sok más esetben, láthatatlan kéz vezeti őt egy cél felé, melyet ő nem is keresett.”⁸

Mivel csak az egyén tudja igazán, hogy mit akar, éppen ezért az embereknek maguknak kell érvényesíteniük érdekeiket, ezzel szemben, ha mindenki a közjó érdekében akarna cselekedni, akkor legalább annyit kéne tudniuk másokról, mint saját magukról.

A láthatatlan kéz maga a szabadpiac, „a piaci verseny arra ösztönzi az önérdekű embert, hogy ha reggel felkel és körülnéz a világban, ne azt termeljen, ami neki tetszik, hanem amire másoknak szükségük van. Ne annyit gyártson, amennyit ő akar, hanem amennyit szomszédai szeretnének. És ne olyan áron, amiről ő álmodozik, hanem amennyit az általa végzett munka felebarátai számára megér.”⁹

---

⁴ Smith (1992)

⁵ Smith (1992), 342. pp

⁶ Smith (1992), 23. pp

⁷ Smith (1992), 24. pp

⁸ Smith Ádám (1940), I. kötet, 449. pp

⁹ Buchholz (1998), 36. pp

Ez a jól működő szabadpiac nem engedi meg, hogy a gazdasági szereplők nyersanyagokat, erőforrásokat tékozzoljanak el értéktelen dolgok előállítására, hiszen az árak és profitok mindennél pontosabban jelzik a vállalkozóknak, hogy mit és milyen áron érdemes előállítani, ahogy kivételes eseteket leszámítva, hosszú távon egyik iparág sem tehet szert extraprofitra, aránytalanul magas haszonra. Mik is lehetnek ezek a kivételes esetek? Smith erre a kérdésre is magyarázatot ad, érvelésében két okot is megemlít. Az új szereplők piaci megjelenésének, és ezen keresztül az árak és profitok leszorításának lehetnek külső akadályai (pl. a természeti erőforrásokhoz való korlátozott hozzáférés lehetősége), de ugyanezt idézi elő bizonyos érdekcsoportok, piaci szereplők összejárása, vagy bármi, ami a szabad kereskedelem korlátozását eredményezheti. (pl. a tanoncidió szabályozása, szabad költözés tilalma, monopóliumok piaci megjelenése).

Smith szűken vett témánk a munkamegosztás és versenyképesség szempontjából is máig érvényes megállapításokra jut. Véleménye szerint a társadalom gazdagsága két tényezőtől függ, a termelőmunkával foglalkozó lakosság hányadától, vagyis a munkakinálattól és a munka termelékenységétől, amelyre a munkamegosztás bír kiemelt befolyásoló erővel.

Smith a munkamegosztásnak alapvetően két fajtáját különbözteti meg. Az üzemen belüli specializáció háttérében a részmunkát végző munkás ügyessége, jártassága, ezen keresztül az időmegtakarítás, a technikai tökéletesítés, találmányok, újítások lehetősége húzódik meg.

„A munkás, aki ezt a mesterséget ... nem tanulta ... aligha tud akár csak egy tüt is elkészíteni naponta, húszat pedig már semmi esetre sem. Az a mód viszont, ahogyan ezt a mesterséget ma üzik, a gombostűkészítést nemcsak egészében teszi önálló iparrá, hanem számos olyan ágra is osztja, amelyből a legtöbb szintén különálló iparág. Az egyik ember drótot húz, a másik egyenget, a harmadik szabdal, a negyedik hegyez, az ötödik csúcsot köszörül, hogy ráilleszthessék a fejet. ... Így azután a gombostűkészítés fontos mestersége mintegy tizennyolc külön műveletre oszlik. Egyes helyeken mindegyiket külön kéz végzi ... Láttam egy ilyenfajta kisebb manufaktúrát, ahol csak tíz ember dolgozott ... és ahol minden egyes személy ... négyezer-nyolcszáz tüt készített naponta. De ha valamennyien külön-külön, egymástól függetlenül dolgoztak volna, anélkül, hogy bármelyikük is külön képzést kapott volna, úgy bizonyos egyenként nem húsz, de talán még egy gombostűt sem tudtak volna megcsinálni.”¹⁰

Máshol így fogalmaz a szerző: „A legmesszemenőbb munkamegosztást megvalósító iparágakban használt gépeket eredetileg jórészt egyszerű munkásemberek találták fel. Mivel mindegyikük csak egy-egy igen egyszerű művelettel foglalkozott, természetesen azon volt, hogy elvégzésére könnyebb, gyorsabb módszert találjon. Mindenki, aki sűrűn látogat manufaktúrákat, gyakran láthat ilyen ügyes gépeket, amelyeket munkás talált fel, hogy velük a maga munkáját meggyorsítsa és megkönnyítse.”¹¹

Vagyis Adam Smith a munkamegosztás hatását kettős értelemben vizsgálja, egyrészt termelékenyítő hatásáért, másrészt a technológiai haladásban játszott szerepéért dicséri.

---

¹⁰ Smith (1992), 16. pp

¹¹ Smith (1992), 20. pp

Ettől eltér a társadalmi termelésben az egyes ágazatok, vállalatok közötti munkamegosztás. Ez utóbbi esetében Smith alapjaiban haladja meg a fiziokrata gondolkodókat, mivel szerinte minden termelési ág képes értéktöbblet termelésére.

Úgy gondolta, hogy a munkamegosztás önmagában még nem jelenti egy ország meggazdagodását, ehhez a termelők, szállítók, falvak és városok közötti szabad kereskedelem is szükséges. Smith a maga korában különös jelentőséget tulajdonít a városoknak. Szerinte a városok ugyanúgy szakosodhatnak, mint az emberek. Véleménye szerint a városok termelési szerkezete a mezőgazdasággal való cserén alapul, a köztük lévő kapcsolatrendszerben pedig nélkülözhetetlen a kereskedelem, a kereskedő szerepe. Nem véletlenül gondolja úgy, hogy a kereskedelemmel is foglalkozó államok általában magasabb jövedelem felhalmozásra képesek, mint a kereskedelmi tevékenységet nélkülözők.

Smith a jólét és a munkabér közötti kapcsolatról arra a megállapításra jut, hogy a munkabérek nem a leggazdagabb, hanem az éppen virágzó, vagyis leggyorsabban fejlődő országokban a legmagasabbak.

„... a virágzó városokban gyakran nem mindenki kap elegendő munkást, ... az ország távoli részein viszont kevés a tőke minden munkáskéz foglalkoztatására, s így ott a munkások versengenek egymással a munkaalkalomért, ami által csökkentik a munkabéreket és emelik a tőkeprofitot.”¹²

Témánk szempontjából megint csak lényeges megállapítása, hogy a különböző foglalkoztatási ágazatok teljesen eltérő profitrátát hozhatnak létre, amit többek között befolyásol a kockázat, a munkaerő minősége, a tőkebefektetés mértéke, a tőkekapacitások lokális jellege (úgy mint vidék vagy nagyváros), az európai gazdaságpolitikák, az ipar jellege vagy éppen a bérszabályozás formája. Smith hasonlóan összetett magyarázathoz jut a földtulajdonos jövedelemének a vizsgálatakor. Véleménye szerint a földjáraadék nagyságát közvetlenül az egyes megtermelt termékek piaci ára alakítja, közvetett módon azonban mindez a föld adottságainak, termékenységének függvénye, de szerepet játszik benne a termőhely és a piac távolsága, az utak minősége, a csatornák, hajózható folyók megléte vagy éppen a monopóliumok szerepe.

Szerinte egy ország csak úgy gyarapodik, ha piaca bővül, vagyis egyre nagyobb térségek kapcsolódnak be a kereskedelembe. Ahogy fejlődnek a szárazföldi és vízi szállítási útvonalak, úgy csökkenek a kereskedelemmel kapcsolatos költségek, válik biztonságosabbá és gyorsabbá a szállítás, aminek természetes következményeként egyre több falu és város lép be a piacra, elmélyítve a munkamegosztást és egyben fokozva ezzel az egyes települések és magának az ország egészének a gazdagságát is. Természetesen mindez a kedvező folyamat túlmutat az országhatárokon, ami jól megmutatkozik a hajóipar és a navigációs technikák fejlődésének a XVIII. századi Anglia és a gyarmatok közötti kereskedelmi kapcsolatokra gyakorolt pozitív hatásában.¹³

Az általa megfogalmazott *abszolút előnyök elmélete* abból az alapgondolattal indul ki, hogy bár a cserében résztvevő két ország egyaránt képes két különböző terméket előállítani, mégis indokolt lehet közöttük a munkamegosztás, amennyiben a munka termelékenységében (az egységnyi munkaidőre eső termékmennyiség nagyságában), illetve ennek fordítottjaként a munkaráfordítások költségeiben (vagyis az egységnyi termékmennyiség előállítására fordított összmunka-ráfordításban) kimu-

---

¹² Kaposi (1996), 106. pp

¹³ Bővebben Cameron (1998)

tathatók nemzetközi különbségek. Az elmélet szorosan épít a munkaérték-elmélet azon alapgondolatára, hogy a termék ára nem más, mint az előállítás során jelentkező munka költsége.

Smith hangsúlyozta, hogy Anglia csak nyerhet egy olyan kereskedelmi ügyleten, ha olcsóbban tud megvásárolni egy terméket egy másik országtól, mint amennyibe annak előállítása neki kerülne. Gazdaságilag hibás döntésnek gondolja, ha egy ország erőforrásokat pazarol el valamilyen drágán megtermelhető árura ahelyett, hogy azt saját versenyképes termékeire fordítaná. De ez megfordítva is igaz, miszerint az országoknak csak azokat a termékeket szabad importálniuk, amelyek előállításában egy másik ország élvez abszolút előnyt. A koncepció lényege valahogy úgy foglatható össze, hogy amennyiben az egyik ország olcsóbban, vagyis magasabb termelékenységssel tud előállítani egy terméket, míg a partnerország egy másik termék esetében bír hasonló képességgel, akkor célszerűvé válik az abszolút előnyöknek megfelelően szakosodniuk, vagyis az adott terméket nem csak saját, de a másik ország számára is termelniük. Amennyiben ez bekövetkezik, mindkét ország, mindkét termékből nagyobb mennyiséget fogyaszthat, mintha önellátásra rendezkedne be, mivel a két termék belső cserearányainál, relatív árainál kedvezőbb nemzetközi cserearány alakul ki. A két ország között a csereből és munkamegosztásból származó előnyök megoszlása is attól függ, hogy a kialakult nemzetközi cserearány mennyivel kedvezőbb a két termék belső cserearányánál. (A modell mellett, hogy mindössze két országra és két termékre értelmezhető, leginkább abban mutat hiányosságot, hogy feltételezi az abszolút előnyök országok közötti nagyjából arányos eloszlását, vagyis nem ad megfelelő magyarázatot arra az esetre, amikor az egyik ország mindkét termék termelésében abszolút előnyt élvez, vagyis a partnerország mindkét termék esetén abszolút hátránnyal küzd. Részleges megoldásként a későbbiekben David Ricardónál a komparatív előnyök elmélete szolgál.)

Éppen az előbbiek okán Adam Smith kíméletlenül bírálta a külföldi termelők elleni védelemért lobbyzó kereskedőket, ahogy az ezt bármilyen formában támogató kormányzatot, hiszen ezek tevékenységükkel a nagyobb gazdasági gyarapodástól fosztják meg a világot.

Ezzel a véleménnyel teljes összhangban az állami szerepvállalást három területre javasolja korlátozni, az ország biztonságáról való gondoskodásra, az igazságszolgáltatásra, valamint a közintézmények (oktatási rendszer, úthálózat, csatornák stb.) fenntartására. Ez utóbbi állami feladatkörön belül az oktatás jelentőségét Smith külön is hangsúlyozza.

Elismeri, hogy „Annak az embernek, akinek egész életét néhány egyszerű művelet végzése tölti be, amely műveleteknek eredménye is talán mindig vagy csaknem mindig ugyanaz, nincs alkalma, hogy képességeit kifejtse, és hogy találékonyságát ...gyakorolja ... Természetes tehát, hogy elveszti az ilyen szokások gyakorlatát és általában olyan tudatlan és ostoba lesz, amilyen emberi lény csak lehet.”¹⁴ Ennek elkerülésére az oktatást hívja segítségül, hangsúlyozva, hogy egy iskolázott munkás nagyobb valószínűséggel használja az agyát a monoton munkavégzés során, kreatívabb és hajlamosabb az újításokra, mint tanulatlan társa. Az új ötletek jövedelmező beruházásokról, találmányokról kiegészülve a szabad kereskedelem lehetőségével, töretlen gazdasági növekedést és növekvő lakossági jólétet eredményeznek.

---

¹⁴ Smith (1940), II. kötet, 294. pp

Szerinte, ha az áruk, a pénz, a tőke és a munka mobilitása szabad, akkor a társadalom a lehető legracionálisabban, leoptimálisabban hasznosíthatja mind gazdasági, mind emberi erőforrásait. Ennek érdekében követelte a szabad munkaerő-áramlás útjában álló akadályok (pl. kötelező tanoncidó) felszámolását, a földek teljesen szabad adás-vételét, az ipar és a bel-, valamint külkereskedelem állami túlszabályozásának megszüntetését (pl. fogyasztási adó eltörlése).

A nemzetközi munkamegosztás és az ennek háttérében meghúzódó versenyképesség újabb, korábnál fejlettebb koncepciója az angol klasszikus közgazdaságtan másik kiemelkedő alakja, *David Ricardo* (1771-1823) nevéhez fűződik. Az általa megalkotott *komparatív előnyök tanában* úgy fogalmaz, hogy egy országnak a nemzetközi munkamegosztásban betöltött szerepköre mindig kettős összehasonlításon alapul. Miután meghatározta azt, hogy melyik terméket tudja olcsóbban előállítani, mint a másik ország (kimutatta a smith-i értelemben vett abszolút előnyöket és hátrányokat), azt is meg kell vizsgálnia, hogy melyik termék esetében nagyobb az abszolút előnye, illetve melyik termék esetében kisebb az abszolút hátránya, másként megfogalmazva, hol jelentkezik komparatív előnye a másik országhoz viszonyítva. Egy ország számára az biztosítja a versenyképességet, ha egy külkereskedelmi cserefolyamatban csak egy terméket állít elő, és azt cseréli el, másként megfogalmazva specializálódik arra az árra, melyben nagyobb a viszonylagos (komparatív) előnye. Természetesen a modell több termékre és több országra való kiterjesztése jóval összetettebb problémát eredményez. Bár Ricardo vizsgálata nem lép túl a bilaterális keretein, elméletének továbbfejlesztői arra a megállapításra jutottak, hogy az embereknek és országoknak mindig arra a tevékenységre érdemes szakosodniuk, amiért cserébe a legkevesebb dologról kell lemondaniuk. Másként megfogalmazva a mindenkori specializációt az határozza meg, hogy melyik országban kisebb relatív (a másik országhoz képest) az egyik termék egységnyi mennyiségű termelésnövekményére jutó feláldozott mennyiség a másik termékből, vagyis minek alacsonyabb az alternatív költsége, opportunity cost-ja. A komparatív előnyök elve természetesen egyben jól alkalmazható a nemzetközi munkamegosztás magyarázatára, például Ricardo korában egy anyaország és egy gyarmat külkereskedelmi előnyrendszerének bizonyítására is.

Az általa megfogalmazott elmélet szervesen kapcsolódik a Smith nevéhez fűződő abszolút előnyök tanához, hiszen Ricardo átveszi a munkaérték-elméletet, valamint nemzetközi dimenzióban alkalmazza elődje felfogását a spontán piaci folyamatok racionalitásáról, az önérdék követésének gazdasági növekedést biztosító szerepéről. Véleménye szerint a szabad áru piac törvényeinek nemzetközileg korlátlan érvényesülése, az egyes országok érdekérvényesítésén keresztül egyben a jólét globális növekedését eredményezi, amihez egy világméretű munkamegosztás és specializáció biztosít megfelelő háttérrel. Smith véleményével összhangban Ricardo azt gondolta, hogy a verseny fokozza a szorgalmat, jutalmazza a kezdeményezést, a legcélravezetőbben él a természet adta erőforrásokkal, s végső soron hozzájárul az országok közötti kapcsolatok szorosabbá válásához.

Gondolatmenetének lényege az, hogy a szabad kereskedelem attól függetlenül tesz lehetővé több fogyasztást a háztartások számára, hogy a cserepartnerek gazdaságilag mennyire fejlettek, a külföldi eladások pedig egyben munkahelyek teremtését is jelentik.

Szerinte a gazdasági növekedés elképzelhetetlen tőkefelhalmozás nélkül. Ricardo világosan megkülönbözteti az egyes gazdasági területek befektetési igényét,

eszerint a mezőgazdasági befektetéseknek egyértelműen határt szab az, hogy „... az élelmiszer iránti keresletet minden embernél a gyomor szűk befogadó képessége korlátozza, ellenben a kényelmesebb és díszesebb házak, ruhák, fogatok és berendezési tárgyak iránti keresletnek úgy látszik nincs korlátja vagy biztos határvonala.”¹⁵. Ezt a jelenséget a XIX. század első évtizedeiben megfigyelhető felgyorsult városiasodás és industrializáció csak tovább erősítette.

Ricardo szerint az igazi jövedelemtermelő ágazat az ipar, míg a mezőgazdaság egy szükséges ágazat szintjére korlátozódik. Ez persze nem jelenti azt, hogy az agráriumban ne keletkeznének jövedelmek. A mezőgazdasági példánál maradva az ún. „csökkenő hozadék törvényében” Ricardo fokozott figyelmet szentel a különböző minőségű földek miatt jelentkező eltérő jövedelmezőségnek. „Mihelyt a társadalom haladásával másodrendű termőföldet is művelés alá vesznek, az elsőrendű földön nyomban földjáradék keletkezik, s ennek nagysága a két föld minőségének különbségétől függ. Amennyiben harmadrendű föld is kerül művelés alá, a másodrendű földön keletkezik azonnal járadék, s ezt, mint az előbbi esetben, ismét a termelőerők közötti különbség szabályozza. Ugyanekkor az elsőrendű föld járadéka is emelkedik ...”¹⁶

Ricardo rávilágított arra is, hogy mivel a lakosság gyarapodása egyre rosszabb minőségű talajok művelésbe vonását eredményezi, a magasabb költségek és a kereslet fokozódása miatt a mezőgazdasági árak növekednek. Ennek következménye, hogy a munkásoknak is magasabb fizetést kell adni, emiatt csökken a vállalkozások haszna, amit csak tovább rontanak a több mezőgazdasági bérlő megjelenésére visszavezethető magasabb bérleti díjak. A munkabér az a tényező, amely nagyban befolyásolhatja a felhalmozást, a bérek emelkedése a profitrátát, és ezen keresztül a felhalmozást is jelentősen csökkentheti. Mindez a kapcsolat persze ellentétes előjellel is lejátszódhat.

„Nem szabad azonban azt gondolni, mintha a munka természetes ára, még ha élelmiszerben és egyéb szükségleti cikkekben fejezzük is ki, teljesen változatlan és állandó lenne. Változik ugyanabban az országban is különböző időkben, és nagyon lényegesen különbözik országok szerint. Lényegében a nép megszokott életmódjától függ. Az angol munkás bizonyosan azt tartaná, hogy bére a természetes szint alatt van, és semmiképpen sem elegendő a család fenntartására, ha abból csak burgonyára telne és csak vályogkunyhóban lakhatna belőle. És mégis elegendőnek tekintik már az ilyen szerény életigények kielégítését is az olyan országokban, ahol „az ember élete olcsó”, igényei tehát könnyen kielégülnek. Abból a kényelemből, amelyet ma Anglia egyszerű otthonaiban élveznek, sokat fényűzésnek tartottak volna történelmünk korábbi folyamán is.”¹⁷

A két szerző közötti véleménykülönbséget nagyon leegyszerűsítve valahogy úgy foglalhatnánk össze, hogy míg Smith a mezőgazdaságban konstans, az iparban pedig növekvő hozadékkal kalkulált, addig Ricardo valamivel pesszimistábban az ipar területén állandó, míg a mezőgazdaságban csökkenő hozadékot feltételezett. Milyen megoldás kínálkozik akkor egyáltalán a gazdasági növekedésre?

Ricardo így adja meg a választ: „A profit természetes iránya tehát csökkenő, mert a társadalom és a gazdaság fejlődésével a szükségessé váló élelmiszertöbbletet

---

¹⁵ Kaposi (1996), 118. pp

¹⁶ Ricardo (1991), 39. pp

¹⁷ Ricardo (1991), 59.-60. pp

egyre több munka árán lehet csak megszerezni. A profit alakulásának ezt az irányzatát, mintegy nehézkedési törvényét, szerencsére időnként megakasztja a szükségleti cikkek termelésére szolgáló gépi berendezések tökéletesedése és a mezőgazdasági tudományok terén haladás, ezek feleslegessé teszik a termeléshez korábban szükséges munka egy részét, és ezáltal csökkentik a munkás elsőrendű szükségleti cikkeinek az árát.”¹⁸

Ricardo egyértelműen támogatta az olcsó gabonaimportot, mivel szerinte az önmagában alacsonyabb árakat, így iparcikkekre fordítható nagyobb jövedelemhányadot és magasabb profitrátát eredményezhet. Vagyis nála a külkereskedelem is egy lehetséges befektetési formaként értelmezhető.

Az angol klasszikusok elméleteinek egyik tanulsága az, hogy a gazdag országok protekcionizmusukkal egyrészt stagnálásra ítélik a kevésbé fejlett nemzeteket, de ugyanakkor beszűkítik saját gazdasági növekedésük lehetőségét is.

A teljesség igényével azonban azt is el kell ismernünk, hogy egy nemzetgazdaság külgazdasági kapcsolatainak és specializációjának a klasszikus szerzők által javasolt meghatározása csak meglehetősen komoly egyszerűsítő feltételek elfogadása mellett érvényes, alkalmazásuk éppen ezért inkább csak rövidtávon és szűk körben lehetséges. A mai közgazdasági szerzők legfontosabb kritikai érvei gyakorlatilag az alábbiakkal kapcsolatban jelennek meg:¹⁹

- a technikai fejlődéstől és a munkaerő minőségétől, képzettségétől való elvonatkoztatás,
- a szállítási költségek, az infrastrukturális fejlődés figyelmen kívül hagyása,
- a termelés bővülése során jelentkező ún. növekvő volumenhozadék szerepétől való eltekintés,
- az állami beavatkozástól mentes szabad kereskedelem feltételezése,
- a termelési tényezők nemzetgazdaságon belüli teljes körű kihasználtságának és korlátlan helyettesíthetőségének tényként történő elfogadása,
- ezzel egyidejűleg viszont a nemzetközi tényezőmobilitás kizárása,
- a nemzetközi monetáris problémák figyelmen kívül hagyása,
- bizonyos termékek előállításánál jelentkező természeti vagy technikai monopóliumok lehetőségének kizárása,
- a keresleti tényezőkben megmutatókozó eltérések lehetősége, a cserében résztvevő partnerországok különböző fogyasztási szerkezete és preferenciái miatt jelentkező hatások figyelmen kívül hagyása,
- végezetül pedig magának a versenyképességen alapuló szakosodásnak a gazdasági, technikai és társadalmi következményeitől, ezen keresztül a komparatív előnyök átalakulására, jövőbeni megváltozására gyakorolt hatásától való eltekintés.

Jelen tanulmány, mint a címben választott témakör első fejezete terjedelmi korlátok miatt sem vállalkozhat arra, hogy a felvetett kérdések mentén továbbfejlesztett, a klasszikus közgazdaságtan óta született jelentős számú elméletet bemutassa. Erre a szerző egy későbbi munkájában tesz kísérletet.

---

¹⁸ Ricardo (1991), 76. pp

¹⁹ Bővebben Szentés (1995)

Felhasznált irodalom

- Buchholz, Todd G. : Új ötletek halott közgazdászoktól, Európa Könyvkiadó, Budapest 1998
Cameron, Rondo: A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig, Maecenas Könyvek, Budapest 1998
Emberek, akik megváltoztatták a világot, A reneszánsztól a felvilágosodásig, 1492-1789, Kossuth Kiadó, 2003
Kaposi Zoltán: A gazdasági folyamatok és a közgazdasági gondolkodás kapcsolata a 18. században, JPTE, Pécs, 1996
Nemzetgazdasági Írok Tára II. kötet, Quesnay és Turgot munkáiból, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1887
Ricardo, David: A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei, KJK, Budapest, 1991
Smith, Adam: Nemzetek gazdagsága, E gazdagság természetének és okainak vizsgálata, KJK, Budapest 1992
Smith Ádám: Vizsgálódás a nemzeti vagyonosság természetéről és okairól, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1891
Smith Ádám: Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól, I-II. kötet, Magyar Közgazdasági Társaság, Budapest, 1940
Szentés Tamás: A világgazdaságtan elméleti és módszertani alapjai, Aula Kiadó, 1995

A kőrösi református templom